

İÇİNDEKİLER

Sunuş

Katı Atık Sektöründe Gelişmeler ve Sendikal Görevler
1-13

Dünya Devi Şirketleri
14-20

Hukuksal Çerçeve ve Sendikal Gelecek
21-26

Türkiye’de Katı Atık Yatırımları
27-36

Dünya Bankası ve Bir Katı Atık Yönetimi Projesi -Antalya
37-41

Türkiye’de Sektördeki Şirketler
42-50

Çöp Hizmetlerinde Taşeronlaşma, 1998-1999
51-64

Belediye Temizlik İşçileri Profili
65-74

Hizmet Örgütlenmesi ve Çalışma Koşulları
75-98

Yerel Yönetimler: Nereye? **99-110**

Dünya Bankası ve "Turizm": ATAK; Çeşme-Alaçatı; Marmaris-Armutalan-İçmeler **111-118**

TTB – Genel-İş, “Sağlıkçı İşçi” Projesi **119-135**

GENEL-İŞ Emek Araştırma Dergisi (GEAD), 1999/2

Sahibi: Genel-İş Sendikası Adına Genel Başkan İsmail Hakkı ÖNAL

Yazı İşleri Müdürü: Serhat SALİHOĞLU

Hazırlık: Genel-İş Araştırma Dairesi

Adres: Çankırı Cad. No:28 Kat: 5-9 Ulus/Ankara

Tel: 0-312- 309 15 47; Faks: 0-312- 309 10 46; E-Posta: genelisa@tr-net.net.tr

Basıldığı Yer: Genel-İş Matbaası Tel: 0-312-435 44 21

GEAD 1999/2, Genel-İş Araştırma Bülteni'nin devamı olarak 6. sayıdır

Bu yayın Genel-İş Emek Gazetesinin Ekidir. Parayla satılmaz.

SUNUŞ

Genel-İş Araştırma Dergisi (GEAD), bu sayısında belediyelerin çöp hizmetlerini mercek altına almıştır.

Çöp hizmetleri, bir yandan yeni-liberal politikalar öte yandan küreselleşmenin etkisiyle büyük bir değişim sürecindedir.

Yeni-liberal politikalar, belediye hizmetlerinde özelleştirmenin yolunu açmıştır. Küreselleşme süreci ise dev tekellerin yeni bir kâr alanı olarak kamu hizmetleri alanına girmesine neden olmuştur. Süreç hızlandıkça belediye hizmetlerinin piyasaya açılması da hızlanmakta ve alanda ihtisaslaşmış ulusötesi şirketler hızla gelişmektedir.

Ulusötesi ya da çokuluslu şirketlerin özelleştirmedeki temel ilgi alanları su ve çöptür. Sudaki gelişmeler GEAD'ın 1999/1 sayısında etraflıca incelenmişti.

Yakın geçmişe kadar belediyelerin temel hizmet alanlarından birisi olan çöp hizmetleri, günümüzde hızla piyasa hizmetine dönüştürülmektedir. Artık çöp hizmetlerinden değil güncel ifadesiyle atık piyasasından bahsedilmektedir. Bir bütün olarak özelleştirme ve piyasalaşma ilerledikçe de belediye hizmetleri kavramının yerini belediye sektörü almaktadır.

Dünyada belediye hizmetleri alanında yaşanan değişimin temel yönlendirici gücü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası, küreselleşme ve yerelleşmeyi ikiz süreçler olarak tanımlamaktadır. Yerelleşme politikası, yerel yönetimlere daha fazla yetki ve kaynak aktarılması yoluyla merkezi hükümetleri devreden çıkarmakta; yerel yönetimleri doğrudan küresel finans ve sermaye güçlerine bağlamayı hedeflemektedir.

Ülkemizde de süreç bu yönde hızlı bir ilerleme göstermektedir. Belediyelerde çöp hizmetlerinin özelleştirilmesi politikası giderek yaygınlaştırılmaktadır.

Süreç, özellikle belediye işçilerinin iş güvencesi, ücreti, sendikal hakları, sağlıkları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Taşeron şirketlerde çöp toplama ve temizlik hizmetlerinde çalışan işçiler, ilkel koşullarda, temel hak ve güvencelerden yoksun olarak çalıştırılmaktadır. Taşeronlaştırma, sendikasız ve sigortasız işçi çalıştırma ile eş anlamlıdır.

GEAD'ın bu sayısı çöp ve temizlik hizmetlerinin bugününü ve geleceğini; bu hizmetlerde çalışan onbinlerce belediye işçisinin içinde yaşadıkları koşulları ortaya koymaya çalışmıştır. Bu konuda bütünlüklü ve kapsamlı sendikal politikaların oluşturulmasına olan gereksinim de tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Sendikamızın bir bütün olarak bu konudaki sorumluluk ve görevlerini yerine getirmek için gerekli enerji ve çabayı göstereceğinden kimsenin kuşkuşu olmasın.

Genel Yönetim Kurulu

Aralık, 1999

KATI ATIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER VE SENDİKAL GÖREVLER

Küreselleşme sürecinin en önemli olgusu ulusötesi şirketlerdir. Dünyada ulusal ekonomik sınırların (engellerin) kaldırılmasının ifadesi olarak küreselleşmenin karşımıza çıkardığı ulusötesi şirketler, giderek üretim, yatırım ve ticaret alanlarında devasa küresel güçler haline dönüşmektedirler. Eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerinin de piyasa hizmetleri haline geliyor olması, ulusötesi şirketlerin görünür gelecekte sahip oldukları potansiyelin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir.

Ulusötesi şirketlere açılan bir diğer alan da yerel kamu hizmetleri ya da belediye hizmetleridir.

Belediye hizmetleri alanında son yıllarda artan özelleştirme uygulamaları, ulusötesi şirketlerin çıkarlarına uygun bir gelişmedir. Neo-liberal politikaların başlangıcına kadar, temel olarak yerel kamu kuruluşlarının sorumluluğu altında yürütülen yerel hizmetler ulusötesi sermayenin gücü arttıkça özelleştirme yönünde büyük bir baskıyla yüzyüze kalmaktadır.

Günümüzdeki temel işlevleri küresel sermayenin serbest dolaşımının önündeki engelleri ortadan kaldırmak olarak belirlenen IMF ve Dünya Bankası, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel kamu hizmetlerinin piyasaya açılması konusunda hızlandırıcı bir etki yaratmaktadır.

Dünya Bankası, en son raporunda küreselleşme ve yerelleşmeyi ikiz süreçler olarak belirlemiştir. Dünya Bankası'nın yerelleşme politikası, yerel yönetimlere daha fazla yetki ve kaynak aktarılması yoluyla merkezi hükümetleri devreden çıkarmakta; yerel yönetim-

leri doğrudan küresel finans ve sermaye güçlerine bağlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel alt yapı yatırımlarında büyük finansmana gereksinim duyulması, Dünya Bankası'nın yerelleştirme politikalarının uygulanmasında kolaylık sağlamaktadır. Dünya Bankası, bu gereksinimden yola çıkarak, sağladığı kredilerde yerel hizmetlerin özel sektöre açılmasını şart koşturmaktadır.

Yerel hizmetlerin küresel sermayeye açılmasında, diğer dikkat çekici bir gelişme de Dünya Ticaret Örgütü (WTO) bünyesinde sürdürülen görüşmelerdir. *Millenium Round* olarak isimlendirilen ve 2003 yılına kadar bitirilmesi planlanan görüşmeler turunda belediye hizmetlerinin küresel piyasa ve rekabete (!) açılması yönünde düzenlemeler söz konusudur.

Bu açıdan bakıldığında önümüzdeki birkaç yılın belediye hizmetleri bakımından son derece çarpıcı ve hızlı gelişmelere tanık olacağını söylemek kehanet sayılmaz. Bu saptama mevcut plan, strateji ve eğilimlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belediye hizmetlerinde, hızlanan küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı eğilimleri irdelediğimizde ortaya çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Belediye hizmetlerinin metalaşma süreci hızlanacaktır. Yerel kamu idarelerinin, hizmetleri piyasaya yaptırma ya da piyasa-dan satın alma yönündeki uygulamaları artacaktır.
2. Belediyelere daha fazla yetki ve kaynak aktarma olarak isimlendirebileceğimiz yerelleştirme süreci hızlanacaktır. Bu süreç ilerledikçe, belediyeler ya da yerel kamu otoriteleri yerel düzeyde büyük bir mali güce hükmeder hale gelecekler ve yerel rant trafiğinin yöneticisi konumuna geleceklerdir.
3. Yerel hizmetlerin metalaşması, küresel sermayeyi bu piyasanın belirleyici aktörleri konumuna getirecektir. Belediye sektörü, önümüzdeki 10 yıl içinde ulusötesi şirketlerin ya yavru şirketleri ya da yerel ortakları eliyle yönettikleri ya da doğrudan kendilerinin egemen olacağı bir sektör konumuna geçecektir.
4. Yerelleşme ve özelleştirme politikalarının yerel kamu hizmetlerindeki ilk hedefleri *su ve katı atık* alanlarıdır. Bu hizmet alanlarında, şimdiden dünya piyasası oluşmuş ve piyasada ulusötesi şirketlerin etkinlikleri gözle görülür bir gelişme kaydetmiştir.

KATI ATIK SEKTÖRÜNDE EĞİLİMLER

Tüm dünyada yerel yönetimlerin, belediyelerin en temel görevlerinden birisi kentlerin temizliği ve kent halkının sağlığının korunmasıdır. Bu çerçevede hem evlerde hem de işyerleri ve sanayiye ortaya çıkan atıkların toplanması ve ortadan kaldırılması başlıca belediye hizmetlerinden biri olmuştur. Bu hizmetlerin önemini artıran başlıca olgular ise kentleşmenin hızlanması, sanayileşme ve nüfus artışıdır. Dünya nüfusunun sürekli artıyor olması, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun görünür gelecekte kentlerde yoğunlaşacak olması, üretim ve tüketimde çarpıcı artış oranları 21. yüzyıl içinde katı atık sorununun önemli bir gündem maddesi haline geleceğini göstermektedir. Katı atık, sadece nüfus, kentleşme, üretim ve tüketim olgularına bağlı olarak değil, aynı zamanda bu olguların sonucu olarak ortaya çıkan sağlık ve çevre sorunlarının artışı ve bu yöndeki toplumsal bilincin gelişmesinin de etkisiyle önem kazanmıştır.

Çöp hizmetleri günümüzde sadece çöpün toplanması ve bir yerde depolanması anlamına gelmemektedir. Katı atık, toplanma, ayrıştırma, depolama, geri kazanma, enerjiye dönüştürme ve bertaraf edilme işlemlerinden geçirilmektedir. Ayrıca, evsel atık, sanayi atığı, hastane atığı gibi birçok atık çeşidi insan ve çevre sağlığı bakımından değişik işlemlere tabi tutulmakta ve her atık kendine özgü toplama, işleme, geri kazanım ve bertaraf edilme işlemlerini gerektirmektedir. Katı atıkta yaşanan bu gelişme; yapılması gereken iş ve işlemlerin artmasını, yeni tesis ve teknoloji yatırımları gereksinimini beraberinde getirmiştir.

Kamu Hizmetinden Piyasa Malına

1970'lerin sonunda başlayan ve 1980'li yıllarda hızlanan yeni-liberalizm dalgası, katı atık hizmetlerinde büyüyen sorunlara, hizmetleri piyasaya açarak -metalaştırarak çözüm bulunabileceğini ileri sürmektedir. Denebilir ki, katı atık hizmetlerinde toplumsal gereksinimler ve bilincin gelişmesi, yeni liberalizm tarafından yeni bir kar alanı olarak değerlendirilmiştir; bir başka deyişle çöp kâr kaynağı haline getirilmiştir.

Geçmişte, nüfus, kentsel gelişme ve sanayi düzeyi bakımından basit çöp toplama hizmeti olarak görülen belediye hizmeti günümüz koşullarında çok önemli bir hizmet haline dönüşmüştür. Bu-

gün artık belediyelerin basit çöp toplama hizmetinden değil, giderek piyasa malına dönüşen, içinde özel sektörün geliştiği, ulusötesi sermayenin temel ilgi alanlarından birisi haline gelen bir sektörden bahsetmek durumundayız. Önceleri yerel kamu otoriteleri tarafından sağlanan ve bunların kurduğu örgütlenmeler eliyle yürütülen çöp hizmetleri, şimdi bir sektöre ve piyasa alanı haline dönüşmektedir.

Ülkemizde de katı atık sektörü, hızla kapitalist pazar ilişkileri temelinde inşa edilmektedir. Şu anda sektörde ağırlık kamu yönetimindedir. Göze çarpan olgu ise, kamu kesimi tarafından bu ağırlığın, özel şirketlerin sermaye birikimine yardımcı olmak amacıyla kullanılmasıdır. Önümüzdeki dönemde sürecin hızlanmasıyla sermaye birikim sürecinin de hızlanması karşımıza, yerel tekellerin oluşumu, bunların diğer şirketler ve ulusötesi sermaye ile birleşmesi olgularını çıkaracaktır.

Kamunun iktisadi girişimlerini terketmesini; mal ve hizmet üretiminden çekilmesini; gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri piyasadan satın almasını düstur kabul eden yeni liberalizm özelleştirmeyi temel politika olarak belirlemiştir. Özelleştirmenin evrensel bir politika haline gelmesi ve mal, hizmet ve sermaye dolaşımının önündeki ulusal ekonomi engelleri kaldırıldıkça bugün ulusötesi olarak tanımlanan küresel sermaye güçlenmiştir. Katı atık hizmetlerinde piyasaların oluşumu ve bu piyasalarda kamu örgütlerinin yerini özel sektörün alması, bu açıdan özelleştirme politikaları ve küreselleşme süreci ile yakından ilintilidir. Önümüzdeki dönemde bu temel eğilimlerin giderek hızlanması, beklenmesi gereken bir gelişmedir.

Avrupa ve ABD'de Gelişmeler

Avrupa ve ABD, dünya genelinde, katı atık sektörünün en gelişkin olduğu toprak parçalarını oluşturmaktadır. Bu ülkelerin katı atık hizmetlerinde temel eğilim, alanda özel sektör egemenliğinin kurulmuş olması ve sektörün ulusötesi / çokuluslu şirketlerin denetimine girmesidir.

Bu ülkelerde etkinlik gösteren dev şirketler, PSI'nın uluslararası araştırma birimi olan PSPRU ve EPSU (Avrupa Kamu Hizmetleri Sendika Federasyonu) tarafından yakından izlenmektedir. Her iki kuruluşun yayınlarında, bu şirketlerin etkinlikleri ile ilgili geniş

bilgiler bulunabilmektedir. Bu bilgilere göre, dev şirketlerin temel stratejileri veya çalışma yöntemleri şu şekilde sıralanmaktadır.¹

(1) Yayılma ve Yoğunlaşma

Dev şirketler, özellikle Avrupa piyasalarında genişlemek amacıyla, şirket satın alma (takeovers); şirket birleşmeleri (mergers); ve ortak yatırım (joint ventures) uygulamalarını temel yöntemler olarak belirlemişlerdir.

Generale des Eaux (GdE), atık hizmetleriyle uğraşan *Leigh Interests*'i 116 milyon sterlin ödeyerek, İngiliz yavru şirketi *General Utilities* eliyle satın almıştır. Ayrıca GdE adlı devin, Suez Lonnaiese'e ait Belçika'daki yavru şirketleri satın almak için teklif verdiği bilinmektedir.

Reihmann, Alman Sehenker-Rhenas AG Rhng. D'nin atık işlerini satın almak üzere bir niyet mektubu imzalamış bulunmaktadır.

Lyonnaise des Eaux (LdE), sektördeki birleşme eğiliminin Avrupa'daki en kayda değer örneklerini sergilemesiyle dikkat çekmektedir. LdE, SITA (LdE'nin katı atık şirketi) eliyle Browning-Ferris Industries, BFI'ni ABD dışındaki tüm atık şirketlerini 8,7 milyar Fransız Frangı karşılığında satın almıştır. Bu satış, BFI'nın ABD dışındaki 120 şirketini kapsamaktadır. Yine LdE, İsveç'in üçüncü büyük atık şirketi olan *Miljosevice*'in %50 hissesini satın almıştır.

Avrupa'da önümüzdeki dönemde sektörde birleşmelerin daha da yoğunlaşacağı tahmin edilmektedir.² Bunun temel gerekçesi olarak, Avrupa Birliği mevzuatının değiştirilmesi yönündeki çalışmalar gösterilmekte; diğer nedenler ise şöyle sıralanmaktadır:

- ≈ Atık miktarında düşmeler kapasite azalmasına yol açacak; küçük ve orta büyüklükteki şirketlerin yok olması ile sonuçlanacaktır;
- ≈ Geri kazanımlı mallarda piyasa koşulları dalgalıdır; bu durum belediyeleri ve şirketleri gelir kaybı ile karşı karşıya bırakacaktır;

¹ Multinational Strategies and Waste Industry Trends..., EPSU, 1998

² Waste Management Multinationals Update, EPSU, Aralık 1997

- ≈ Atık depolama olanakları azalmıştır; bu durum daha büyük sermaye yatırımı gerektiren yakma ve geri kazanım işlerini ön plana çıkaracaktır;
- ≈ Atık yakmadaki sıkı emisyon düzenlemeleri, büyük sermaye yatırımları gerektirecektir;
- ≈ Birçok belediye ve hükümetin büyüyen bütçe sorunları, belediye atık hizmetlerinin özelleştirilmesini hızlandıracaktır;
- ≈ Fiyat kırma, birçok firmanın çöküşüne neden olacaktır.

Dev şirketler, yerel ve uluslararası piyasalara dönük olarak değişik stratejiler izlemektedirler. Kimi dönemsel olarak yerel piyasalarda yoğunlaşmaya önem verirken; kimi de uluslararası piyasalarda yoğunlaşma çabasıdadır.

Örneğin Alman kökenli *Rethmann*, Alman atık piyasasında büyümeden çok uluslararası piyasalarda büyüme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna karşın, 1970'ler boyunca şirket satın almalarıyla yüksek büyüme stratejisi izleyen *BFI* ve *Waste Management Inc*, daha sonra ise yatırılmış sermayelerini çoğaltarak yerel piyasa faaliyetlerine dayalı büyüme stratejisini benimsemişlerdir. Bu kapsamda bir başka örnek, dünyanın en büyük atık şirketi olan *WMX*'in uyguladığı stratejilerdir. Dünyanın dört bir yanına yayılmış yavru şirketleriyle sektörde dünya devi olan *WMX*'in temel stratejisi, yavru şirketlerinin yerel piyasalarda büyümelerini sağlamaktır. Yerel piyasalarda büyümek için, başka şirketleri satın almak yerine, yatırılmış sermaye kazançlarını çoğaltma yolunu temel strateji olarak belirlemiştir.

WMX'in bir diğer stratejisi ise küresel düzeyde belirlediği 4 temel alanda faaliyetlerini yoğunlaştırmak, bu alanların dışındaki faaliyetlerini tasfiye etmektir. Belirlenen temel alanlar şunlardır:

- ⇒ katı atık hizmetleri;
- ⇒ su arıtma;
- ⇒ atık yakma;
- ⇒ çevre mühendislik ve danışmanlık hizmetleri.

WMX'in yavru şirketlerinden olan *WMI*'nin temel stratejileri, ana şirketin stratejileri paralelinde oluşturulmaktadır. *WMI*, temel olarak atık hizmetleri üzerinde yoğunlaşmak üzere yeniden yapılanmıştır. Bu çerçevede tüm işletme yönetimi bu yeni hedefe u-

yumlu hale getirilmiştir. WMI, yine ana şirketin oluşturduğu çalışma yöntemi gereğince, Kuzey Amerika'daki yavru şirketleri tarafından uygulanan işletme politikalarını şirketin temel politikası haline getirmiştir. Bu çerçevede muhasebe sistemi merkezileştirilmiş, yeni pazarlama programları geliştirilmiş, atık toplama güzergahı bilgisayarla izlenmeye başlanmıştır.

(2) Bütünsel Hizmet Sunma

Dünya devi atık şirketleri, özellikle Avrupa'da mevcut konumlarını basit toplama ve imha işleriyle korumayacaklarının farkındadırlar. Kamu makamlarına çevresel nitelikte bütünsel hizmet taahhüdünde bulunabilen şirketler, sözleşmelerde daha elverişli bir konum kazanmaktadır. *Toplama, imha ve atık su hizmetlerini bir bütün olarak* yürüten şirketlerin daha kârlı çalıştıkları gözlenmektedir. Öte yandan atık suyun işlenmesinden ortaya çıkan tortular da dahil olmak üzere, atık, enerji üretiminde de kullanılmaktadır. Bütünsel hizmet sunumunda Avrupa'da öne çıkan şirket *Generale des Eaux*'dur. (GdE). Bu özelliğiyle tanınan şirket yerel kamu makamlarının gereksinim duyduğu atık hizmetlerini toplama, ayırma, geri kazanma, depolama, yakma ve atık su işleme hizmetleri olarak birlikte sunmaktadır.

(3) Kamu Sektörüne Yaklaşım

Atık sektöründeki tüm şirketler, özelleştirmeyi yerel piyasalarda büyümenin önemli ve gerekli bir parçası olarak değerlendirmektedirler. Dünya devleri için kamu sektörü ihalelerine teklif vermek ve ihaleleri kazanmak yaşamsal bir önem taşımaktadır. Örneğin *BFI* ve *Waste Management Inc.*, belediye ihalelerinin yerel piyasalarda büyümek için giderek önem kazandığının farkındadırlar.

Öte yandan atık hizmetlerinde teknoloji geliştikçe sermaye maliyetleri de giderek artmaktadır. Bu durum, kamu sektörünü özelleştirmeye gitmeye istekli hale getirmektedir. Özelleştirme ve hizmetlerin özel sektöre gördürülmesini kamusal finansman yetersizlikleri gerekçesiyle seçenek olarak belirleyen kamu makamları, böylece çokuluslu / ulusötesi şirketlerin temel stratejileri doğrultusunda hareket etmektedirler. Atık hizmetlerinin kamudan özel sektöre geçişi çokulusluların sektördeki gelecekleri bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Sektördeki bu eğilimin güçlenmesi,

gelecek yıllarda çokulusluların sektörün tek hakimi olmaları sonucunu verebilecektir.

(4) Geri Kazanım

Günümüzde doğa ve çevre bilincinin gelişmesine paralel olarak atıkların geri kazanım işlemleriyle *tekrar tüketim maddesi haline getirilmesi* önem kazanmıştır. Bu durum giderek hükümetleri geri kazanıma dönük mevzuat geliştirmeye ve uygulamaya yöneltmektedir. Atık sektöründe faaliyet gösteren dev şirketler, geri kazanım işlemleri konusunda kapasitelerini geliştirmeyi temel bir politika olarak belirlemişlerdir. Örneğin *BFI*, geri kazanım işlemlerinin sektörün en hızlı büyüyen yanı olduğu düşüncesinden hareketle, bunu temel faaliyet alanı haline getirmiştir.

(5) Yeni Teknolojilerin Kullanımı

Atık hizmetlerinin basit toplama ve imha hizmetleri olmaktan çıkması ve giderek bütünlüklü çevresel hizmetler konumuna ulaşması, bu hizmetlerde yeni teknolojilerin kullanımını ve yaygınlaşmasını da zorunlu kılmıştır. Atıkların toplanması, depolanması, imhası, geri kazanımı ve enerji üretiminde kullanımı bir süreç olarak atık hizmetlerinde yeni teknoloji kullanımını gerektirmektedir.

Atık hizmetlerinde kamusal ağırlığın azalmasına koşut olarak gelişen piyasa ve sektörleşme olgusu aynı zamanda piyasaya hakim olma, pazar payını artırma ve genişlemeyi temel strateji olarak belirleyen yerel şirketler arasında ve özellikle de çokuluslu şirketler arasında rekabeti de körüklemektedir. Rekabet, bir yandan işgücü maliyetlerinin düşürülmesi yönünde baskı yaratırken öte yandan sunulan hizmetlerin çeşitlendirilmesine yol açmaktadır. Yeni teknoloji kullanımı bu aşamada devreye girmekte; ve işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, atık hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve hizmetlerin örgütlenmesinde temel araç haline dönüşmektedir.

Yeni teknolojiler içinde bilgisayarlı sistemlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle çokuluslu şirketler çöp toplamada bilgisayarlı sistemlere öncelikli yer vermektedirler. Çöp ve atık toplamada bilgisayarla izlenen güzergah sistemi uygulaması başlatılmıştır. Sistem içinde elde edilen veriler müşteri adreslerini, çöp toplama günlerini, konteynerlerin ve onları taşıyacak kamyonların büyüklüğünü, çöp bırakma yerlerini ve kamyonların kapasitesini de

içermektedir. Bu sistem WMX ve yavru şirketi WMI tarafından kullanılmaktadır. WMI, ayrıca Avrupa düzeyinde geri kazanım için altyapı geliştirmeyi temel bir strateji olarak belirlemiştir. Bu da yeni teknoloji geliştirme bakımından üzerinde durulmaya değer bir olgudur.

(6) Esneklik

Atık piyasasının gelişmesi, teknoloji kullanımının ve rekabetin artması ile gelen belirsizlik, sektörde faaliyet gösteren dev şirketleri yeni çalışma yöntemleri uygulamaya itmektedir. Yeni çalışma yöntemleri, şirketlerin faaliyetlerini yeniden değerlendirmeleri ve yeniden yapılanmalar sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle *istihdam alanında esneklik* uygulamalarını gündeme getirmektedir.

Esneklik politikalarının en önemli boyutlarından birisi *ücret esnekliği*dir. Çokuluslularda, “*performansa dayalı ücret*” politikasının geliştirildiği göze çarpmaktadır. WMX, ABD’de sektördeki büyüme stratejisinin temeli olarak bu politikayı uygulamaktadır.

Şirketler yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası üretim yöntemlerini genel stratejileri haline getirmek için, yoğun bir izleme faaliyeti içindedirler. Waste Management Inc. ve BFI yeniden yapılanma ve yeniden değerlendirme çalışması yürüten başlıca çokuluslulardır. *Waste Management International*, temel iş geliştirme yöntemlerini ortaya koymak ve bunu şirket içinde uygulamak için küçük bir ekip oluşturmuş, “İş Geliştirme 2000” adı verilen bu ekip, satışları ve pazarlama faaliyetlerini artırma, hizmet üretimini geliştirme, tüketici hizmetlerini genişletme, işletme ve yönetim sistemlerini standartlaştırmayı hedefleyen bir dizi çalışma yapmıştır.

DEV ŞİRKET STRATEJİLERİNİN ETKİLERİ

Yeni-liberal politikalar ve küreselleşme nedeniyle hızla gelişen katı atık sektörü ve piyasasında ortaya çıkan eğilimler ile dünya pazarlarında hızlı bir gelişim süreci içinde bulunan çokulusluların izlediği stratejiler birçok etki yaratmaktadır. Bu etkiler başlıca *atık hizmetlerinin kalitesi, emek ve sendikalar* üzerinde görülmektedir.

Kamu Harcamalarında Kısıtlama ve Özelleştirmenin Sonuçları

Bütçelerde kamu hizmetleri için ayrılan payların sürekli düşmesi ve kamu harcamalarında kısıtlamalara gidilmesinin sonucu olarak, belediyelerin yeni yatırım olanakları da giderek kısıtlanmaktadır. Bu politikalarla belediyelerin hizmetleri piyasadan satın alması teşvik edilmektedir.

Özelleştirme uygulamalarıyla, belediyelerin piyasadan en düşük fiyatlarla hizmet satın alarak kıt kaynaklarını tasarruflu bir biçimde kullanacakları varsayılmaktadır. Ancak bu politikalar varsayılan sonuçları vermekten uzaktır.

İlk aşamada, piyasada rekabet nedeniyle ucuz hizmet maliyetleri ortaya çıkabilir. Ancak rekabet içinde olan şirketler fiyat indirmine gittikçe ve hizmet maliyetlerini düşürdükçe, bu tavır yatırımları olumsuz olarak etkileyecek ve yeni yatırımlar için muhtemelen kaynak ayrılamayacaktır. Öte yandan rekabetin bir de çevresel maliyeti olacaktır. Yeni yatırım yapamayan şirket çevre koruma ve sağlık standartlarını düşürerek, ek bir çevre maliyeti yaratmış olacaktır.

Sonuç, atık hizmetlerinde kamusal yatırımların azaltılması yönünde yerel ya da merkezi yönetimler eliyle uygulanan politikalarla özelleştirmenin yaygınlaşması, böylece çevre sorunlarının ağırlaşmasıdır. Ortaya çıkan çevresel sorunlara ise ancak gününbirlik çözümler aranmaktadır. Bu durum, kamu harcamalarındaki kısıntılar ve saldırgan özelleştirme politikaları sonucu özel sektörün belediye atık piyasasının %60'ına sahip olduğu Almanya'da Berlin Belediye sözcüsü Sabine Thumler tarafından şu biçimde ortaya konmuştur:

“Atık hizmetlerinin kamudan alınıp özel sektöre verilmesi, ekolojik açıdan Taş Devri'ne dönme tehlikesini içerir”³

Rekabetin Sonuçları

Sektörde giderek artan rekabet, belediyelerin açtığı ihalelerde fiyat sıkışmasına neden olmaktadır. Bu durum şirketleri fiyat tekliflerini indirme yönünde bir dizi önlem almaya itmektedir. Alınan önlemler, ilk aşamada maliyetlerin düşürülmesi, toplu pazarlık sürecinin başarısızlığa uğratılması, işçi çıkarmaları ve şirket birleşmeleri gibi sonuçlar vermektedir.

³ New Internationalist, Ekim, 1997

“1996’da, EPSU tarafından düzenlenen Atık İşletme Endüstrisi konulu toplantıda İsveçli Sendikacılar, *Waste Management Inc.*’in, sözleşmeleri ortaya çıkan fiyatlar yüzünden kaybettiğini ifade ettiler. Teklifler yüksekti. Teklif veren şirketler aynı ücret maliyetlerine sahip olmakla birlikte, Şirket rakiplerinin teklifi karşısında tutunamadı. Sözleşmeyi kazanan yeni şirket ilk etapta 200 işçiyi işten çıkardı; sendika ile çatışma ortaya çıktı ve sendikal faaliyetler zorlaştı”⁴

Aynı toplantıda Finlandiyalı sendikacılar da, *Waste Management Inc.*’in (WMI) diğer şirketlerin düşük teklifleri ile rekabet edemediğini; *Browning Ferris Industries*’in (BFI) piyasada büyüdüğünü, ancak WMI’nin halen en yüksek pazar payına sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

WMI, Danimarka’da da daha küçük Danimarka şirketlerinin düşük fiyat rekabeti yüzünden ihaleler kaybetmiş; Danimarka pazarındaki konumunu atık yakma ve depolama hizmetleriyle korumaya çalışmıştır. Ancak bu ülkede belediyelerin bu hizmetlerde çokuluslulara karşı tavır alması, dev şirketlerin işlerini bir hayli zorlaştırmıştır.

Artan rekabet ve fiyatlardaki düşme sektördeki şirketleri birleşmeye itmektedir. Şirket satın alma ve satış, yaygınlaşan gelişmelerdir. Bunun sonucu ise birleşen, el değiştiren veya satılan şirketlerde çalışan işçilerin hakları ile ilgili sorunların gündeme gelmesidir. Bu durumda işçilerin yeni şirketlere transferi söz konusu olmaktadır.

Yeni Teknoloji ve İş Yöntemlerinin Sonuçları

Sektördeki şirketlerin yeniden yapılanma girişimleri, temel olmayan faaliyetlerin tasfiyesi ve tek alana -atık işlerine- daha fazla yoğunlaşma anlamına gelmektedir. Bu durum, kamu sektörü örgütlerinin daha fazla tehdit altına girmesi anlamına gelmektedir.

Atık hizmetlerinde, çevresel etkenlerin de etkisiyle yaşanan çeşitlilik hizmetlerin kapsamının gelişmesi, atık hizmetlerinin bir endüstri alanı haline gelmesi ve artan rekabet, yeni teknolojileri ve iş yöntemlerini gündeme getirmiştir. Özellikle yeni iş yöntemleri ve çokulusluların yavru şirketlerinde ya da sektörün diğer şirketlerinde geliştirilen yöntemleri hızla temel politika haline getirme yönündeki stratejileri, işçiler ve sendikalar bakımından birçok olumsuz sonuç yaratmaktadır.

⁴ Multinational Strategies and Waste Industry Trends, EPSU, 1998

Yeni iş yöntemlerinin temelinde *takım çalışması* ve *kalite çemberleri* uygulamaları bulunmaktadır. Bu uygulamalar, işten çıkarılmaları olağan bir hale getirmekte; istihdam esnekliği temel bir politika olarak şekillenmektedir.

Yeni iş yöntemleri konusunda Waste Management Inc.'in tüm dünyada uyguladığı WORKOUT 100 isimli takım çalışması yöntemi önemli bir örnek uygulamadır. Şirket, işgücünün %5'ini oluşturan 872 işçi arasında 114 takım oluşturmuştur. Takım çalışmasının temel hedefleri, *işe gelmemeyi azaltmak; işçilerin iş tanımlarını güncelleştirmek ve yeniden değerlendirmek; işgücü maliyetlerini düşürmek, üretkenliği artırmak* olarak belirlenmişti. Şirket yayımladığı raporda bu çalışmanın olumlu sonuç verdiğini ifade etmektedir.

Bu uygulamalara bütünsel olarak bakıldığında, *üretim süreci üzerinde şirket yönetimlerinin kontrolünün artması*; istihdam daraltmaları sonucu çalışan işçilerin daha fazla emek sarfetmesine yol açan *yüksek çalışma yoğunluğu* başlıca sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni iş yöntemleri ve artan esneklik, *performansa dayalı ücret* sistemlerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Performansa dayalı ücret sistemi temel ücreti geriletirken, performansa dayalı ücretin oranını artırmaktadır. Bu durum çalışma temposunun yükselmesine ve böylece işçi sağlığı ve iş güvenliğinde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

Sendikalar açısından toplu pazarlık görüşmeleri, yeni iş yöntemlerinin uygulanması ve istihdam daraltmaları yüzünden oldukça çetin geçmektedir.

SEKTÖRDE SENDİKAL STRATEJİ VE GÖREVLER

Atık sektöründe ihale makamları konumunda olan belediyelerin açtığı ihaleleri kazanmak için girilen rekabet, işçilerin istihdam güvencesini temelinden sarsmaktadır. Fiyat rekabeti kızıştıkça, bunun faturasını işçiler işlerinden olarak ödemektedirler.

Sektörde yoğun bir biçimde yaşanan şirket satışları, satınalmalar ve birleşmeler, yine rekabetin doğrudan bir sonucudur. Öte yandan sektörün hızla gelişiyor olması, sektörde etkin olan çokulusluları atık hizmetleri dışındaki faaliyetlerini tasfiye etmeye

ve atık işlerinde yoğunlaşmaya yönlendirmektedir. Bu olgu atık çökutlululurını yeniden yapılanma ve mevcut işlerini yeniden değerlendirilmeye almalarına neden olmaktadır. Yeniden yapılanma yeni teknolojileri ve yeni üretim teknikleri ile beraber gelmektedir.

Yeni üretim tekniklerinin temelinde, toplu pazarlık düzenini ve haklarını zayıflatıcı bir etkisi olan;

- ◆ takım çalışması,
- ◆ kalite çemberleri,
- ◆ performans dayalı ücret sistemi

bulunmaktadır. Yine bu uygulamalar,

- ◆ çalışma temposunu hızlandırmakta, istihdam edilen emek gücünden en üst performansı istemekte, bu özellikleriyle
- ◆ işçilerin sağlık ve güvenliklerini doğrudan tehdit etmektedir.

Bu çerçevede bakıldığında, sendikaların karşı karşıya kaldığı temel sorunlar, (1) sektörde toplu pazarlık hakkını korumak; (2) esnek istihdam ve esnek çalışma yöntemleri karşısında işçilerin başta ücret ve çalışma koşulları olmak üzere temel haklarını korumak; (3) istihdam daraltmalarına karşı duruşu toplu pazarlıkla savunmak; (4) giderek bozulan sağlık ve güvenlik koşullarına karşı işçileri korumak olarak sıralanabilir.

Sendikalar, istihdam daraltma uygulamalarına karşı, *çalışma sürelerinin azaltılması yönünde* karşı politikalar geliştirmektedirler. Bu politika, İtalya'da sendikalar tarafından Waste Management'e karşı işlenmiş ve önemli bir başarı da elde edilmiştir.

Şirketlerin birleşmeleri, satın alma ya da satışlar neden gösterilerek başvurulmuş işten çıkarmalara karşı, işçilerin yeni şirkette istihdamını sağlamak üzere Avrupa Birliği çerçevesinde bir kazanım elde edilmiştir. *Kazanılmış Haklar Direktifi* (AET/77/187) veya yaygın adıyla *Yükümlülüklerin Transferi*, işletmelerin satışı sonrasında işçilerin yeni şirkete transferine olanak tanımaktadır. Sendikalar, transferlerin bu Direktif çerçevesinde yürütülmesini sağlamak için çaba göstermektedirler. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki sendikalar da, AB'de etkinlik gösteren şirketlerle karşılaştıklarında bu Direktif'i bir araç olarak kullanmaktadırlar.